

צדיק גוזר והקב"ה מקיים

אם כמות כל האדם ימתון אלה ופקדת כל האדם יפקד עליהם לא ה' שלחני: (במדבר טז כט).¹

במדבר רבה יב – משה גוזר על הקב"ה

"ויאמר משה בזאת תדעון כי ה' שלחני ... אם כמות כל האדם ימותון אלה" - משל למה הדבר דומה? לשובבין בתו של מלך שהיו עדותיה בידו.² עמד אחד מן המסובין וקלל את השובבין ואמר: לא היו בתולים לבתו של מלך. עמד השובבין כנגד המלך ואמר לו: אם אין אתה תובע בנפקין שלך³ ואין אתה מוצא את זה והורגו בפני הכל, אף אני אומר בוודאי שלא נמצאו בתולים לבתו של מלך. מיד אמר המלך: מוטב לי להרוג את זה ולא יוציא השובבין שם רע על בתי. כך קרח נחלק על משה ואמר: מלבו ומעצמו אמר משה כל הדברים הללו. פתח משה ואמר לפני הקב"ה: אם מתים אלו על מיטותם, כדרך שבני אדם מתים, והרופאין עולין והן מבקרין אותם כדרך שכל החולים מתבקרים, אף אני כופר ואומר: "לא ה' שלחני" ומלבי אמרתי. ... אמר לו הקב"ה למשה: מה אתה מבקש? אמר לפניו: רבש"ע, "ואם בריאה יברא ה'". אם בראת פה לארץ, הרי יפה. ואם לאו, "יברא ה'". - ייברא לה עכשיו פה.⁴ אמר לו הקב"ה: וכך אמרתי, "ותגזר אומר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור" (איוב כב).⁵

ותגזר אומר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור: (איוב כב כח).⁶

אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל מושל באדם צדיק מושל יראת אלהים: (שמואל ב פרק כג פסוק ג).⁷

מדרש תנאים לדברים לג א וזאת הברכה – ראש לכולם, משה איש האלהים

אשר ברח משה איש האלהים - מלמד שהיה מברך והקב"ה מקיים, וכן דוד אומר: "צדיק מושל יראת אלהים" - מצינו שהצדיקים מושלים במעשיו שלהקב"ה. שהרי גזר גזירות בעולם ובאו צדיקים וביטלו.⁸ משה עשה את היום לילה, יהושע עשה את הלילה יום. שמואל עשה את הקיץ חורף, אליהו עשה את החורף קיץ. משה עשה

¹ משה היה יכול להסתפק בדברים האלה – העיקר שדתן ואבירם לא ימותו מוות טבעי. אלא שהוא ממשיך ומפרט את דרישתו המפורשת כיצד ומתי ימותו: "ואם בריאה יברא ה' ופצתה האדמה את פיה ... וידעתם כי נאצו האנשים האלה את ה'". וכל זאת, תחת משפט פתיחה ברור ומוצק: "ויאמר משה בזאת תדעון כי ה' שלחני לעשות את כל המעשים האלה כי לא מלבי". ואם דרישתי לא תיענה: "לא ה' שלחני"? מה עושה כאן משה? האם עשה זאת מדעתו? האם כפה כביכול על קב"ה?

² הוכחות המעידות על תומתה וצניעותה של הבת. ראה דברים כב יז: "... ופרשו השמלה לפני זקני העיר".

³ בכבוד, כבוד המלך (beneficium).

⁴ לא סתם "פה" אלא גיהנום. ראה נדרים לט ב: "אם בריאה יברא ה' - אם בריאה גיהנום - מוטב תהיה, אם לאו - יברא ה'".

⁵ התשובה לשאלה אם עשה משה זאת מדעתו ואם כפה כביכול על הקב"ה, היא: כן כפול: עשה מדעתו וכפה! לאמירה זו של משה כבר הקדשנו את הדף [אם כמות כל האדם ימותון אלה](#) בפרשה זו. בדף הנוכחי נבקש להתייחס לדברי משה אלה במבט רחב יותר. פרשת השבוע תשמש לנו עוגן לנושא הכללי והרחב של "צדיק גוזר והקב"ה מקיים".

⁶ נבחן תחילה את פסוקי המקרא. הפסוק החותם את הדרשה הקודמת לקוח מתוך תוכחתו של אליפז התימני לאיוב. ראה פירוש מצודת דוד על הפסוק: "ותגזר אומר – רוצה לומר כשתחליט בדעתך לעשות דבר מה, אז המקום יקיים לך הדבר ההוא: נגה אור - תזריח אור ההצלחה". גם במדרש נדרש פסוק זה באופן "רך" למשל על יעקב כאשר חזר מחרן וצלחה דרכו "ויבוא שלם עיר שכם". ראה בראשית רבה עט ג פרשת וישלח: "ויבא יעקב שלם ... ותגזר אומר ויקם לך - זה יעקב. ועל דרכיך נגה אור - על שני דרכיך נגה אור וכו'", ראה דברינו [ויחן את פני העיר](#) וכן [מסע יעקב בחזרתו לארץ](#) בפרשת וישלח. אבל עיקר הדרשות הן על המוטיב של הצדיק האומר וגוזר ועל דרכו נגה האור שהסכים הקב"ה לגזרתו כפי שראינו במדרש הפותח. בנתיב זה נמשיך למקורות נוספים.

⁷ גם פסוק זה מ"דברי דוד האחרונים" משמש בסיס לדרשות על כוחו של הצדיק לגזור ולמשול כביכול בקב"ה. פשט הפסוק הוא כפי שרש"י מפרש שם: "אלי דבר וצוה צור ישראל שאהיה מושל באדם בישראל שנקראו אדם". ורד"ק מוסיף: "אמר לי דבר בעבורי ואמר ודבר לשמואל הנביא שאהיה מושל באדם, ומשחני למלך ובלבד שתהיה ממשלתי ביראת אלהים ואהיה צדיק". אבל המדרש בגמרא מועד קטן טז ע"ב משייך פסוק זה למוטיב בו אנו עוסקים והוא שואל וגם עונה: "מאי קאמר? אמר רבי אבהו, הכי קאמר: אמר אלהי ישראל: לי דבר צור ישראל, אני מושל באדם, מי מושל בי - צדיק. שאני גוזר גזרה ומבטלה". ראה עוד במדרש הגדול בראשית טו א פרשת לך לך, דרשה נוספת בשם ר' אבהו, שבשל כפילות הלשון בפסוק: "אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל" היה חשש לומר שיש כאן שתי רשויות, באה הדרשה שהצדיק מושל בגזרותיו של הקב"ה ופותרת בעיה זו.

⁸ אמירה חזקה ובוטחת בכח זה של הצדיקים מצויה בספר העיקרים לרבי יוסף אלבו (ספרד מאה 15) מאמר רביעי פרק כב: "וכן אמר אליפז לאיוב: ותגזר אומר ויקם לך, שיראה שזה דבר מוסכם מהנביאים והמדברים ברוח הקודש כאלפז, שהטבע משתנה על פי הצדיקים כפי מה שירצו, וכל שכן על פי הנביאים שהיו הנסים מתחדשים על ידם ככל היוצא מפייהם ... מבלי שיקדם לו נבואה או צווי השם יתברך על זה ... ומשה עצמו אמר אם כמות כל האדם וגו', ואם בריאה יברא ה' וגו' ... ולא נמצא שציווהו השם יתברך על כך. וכן אמר ישעיה: מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים".

את הים יבשה, אלישע עשה את הנחל גבים גבים ... לפי כך נקראו הנביאים איש האלהים ומשה רבינו אב לנביאים והוא אחד מעשרה שנקראו איש האלהים.⁹

בראשית רבה פרשה סט סימן ג – מי מתקיים על מי

"והנה ה' נצב עליו" - ר' חייא רבה ור' ינאי. אחד אמר: "עליו" - על סולם. ואחד אמר: "עליו" - על יעקב. מי שאומר: "עליו - על הסולם" - ניחא. אלא למי שאומר: "עליו - על יעקב" - מתקיים עליו.¹⁰ אמר ר' יוחנן: הרשעים מתקיימים על אלוהיהם: "ופרעה חולם והנה עומד על היאור" (בראשית מא), אבל הצדיקים אלוהיהם מתקיים עליהם, שנאמר: "והנה ה' נצב עליו".¹¹

מסכת תענית כג ע"א – חוני המעגל

מעשה שאמרו לו לחוני המעגל התפלל שירדו גשמים, ... מה עשה? עג עוגה ועמד בתוכה ואמר לפניו: ריבוננו של עולם, בניך שמו פניהם עלי שאני כבן בית לפניך. נשבע אני בשמך הגדול שאיני זז מכאן עד שתרחם על בניך. התחילו גשמים מנטפין, אמר: לא כך שאלתי, אלא גשמי בורות שיחין ומערות. התחילו לירד בזעף, אמר: לא כך שאלתי, אלא גשמי רצון ברכה ונדבה. ... שלח לו שמעון בן שטח: אלמלא חוני אתה, גוזרני עליך נידוי. אבל מה אעשה לך שאתה מתחטא לפני המקום ועושה לך רצונך כבן שהוא מתחטא על אביו ... מה שלחו בני לשכת הגזית לחוני המעגל: "ותגזר אמר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור". ... אתה גזרת מלמטה והקב"ה מקיים מאמרך מלמעלה. "ועל דרכיך נגה אור" - דור שהיה אפל הארת בתפילתך ... דור שהיה שפל הגבהתו בתפילתך ... דור ששח בעונו הושעתו בתפילתך וכו'.¹²

⁹ ובמדרש דברים רבה י ג - לא שהצדיקים מבטלים את גזרות הקב"ה אלא משלימים אותן ועושים כמותו: " ... ומהו צדיק מושל יראת אלהים? הצדיקים מושלים כביכול שהקב"ה מושל. כיצד? כל מה שהקב"ה עושה, הצדיקים עושים ... הקב"ה פוקד עקרות ואלישע פקד את השונמית ... הקב"ה מחיה מתים ואלישע החיה את בנה של שונמית. הקב"ה קורע ימים ואלהיהו ואלישע קרעו ימים ... , הקב"ה ממתיק את המרים ואלישע המתיק את המרים ... הקב"ה מוריד את הגשמים ושמואל הוריד את הגשמים ... הקב"ה מוריד האש ואלהיהו הוריד את האש וכו' ". אבל ראש לכלול הוא משה שבתפילתו הקצרה הפך את גזרת הקב"ה על מרים אחותו (ספרי במדבר קה), שהרים מטהו על הים ו"היה מצווה כביכול לפני הקב"ה" (שמות רבה ב פרשת בשלח), שניצח את הקב"ה בסליחה בעגל ובמרגלים, שבר את הלוחות מדעתו ופתח בשלום עם סיחון (דברים רבה ה יג פרשת שופטים), שחלק ממכות מצרים היו בגזרתו (תנחומא וארא ג), שהיה מקים כביכול את הקב"ה ומושיבו במסע הארון (ילקוט שמעוני בהעלותך תשכט) ועוד ועוד. ורק בדבר אחד לא הצליח משה לבטל גזירת הקב"ה - בכניסה לארץ ישראל, אבל זכה לראותה. כדברי מדרש ספרי במדבר פרשת פינחס פיסקא קלה: "אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה. אמר לו: משה, בדבר הזה אל תבקש ממני, אבל בדבר אחר גזור עלי ואני אעשה. משל למה הדבר דומה? למלך שגזר על בנו גזרה קשה והיה הבן ההוא מבקש מאביו. אמר לו: בדבר הזה אל תבקש ממני, אבל בדבר אחר גזור עלי ואני אעשה. כך אמר לו הקב"ה למשה: משה, בדבר זה אל תבקש ממני, אבל בדבר אחר גזור עלי ואני אעשה - ותגזר אמר ויקם לך. אמר לו: אם לאו, הראני נא. אמר לו: בדבר הזה אני עושה ... מגיד הכתוב שהראהו המקום למשה את הרחוק בקרוב, את שאין גלוי כגלוי, את כל הקרוי ארץ ישראל".

¹⁰ בסימן שאלה: הקב"ה מתקיים על יעקב?

¹¹ לפני שנמשיך בנושא העיקרי שלנו, נעשה אתנחתא בדרשה זו שכבר הזכרנוה בדברינו **סולם – סמל יעקב** בפרשת ויצא. מלכי אומות העולם הרשעים מכפיפים את האלוהים שלהם תחת מלכותם הארצית, עושים מעצמם אלוהות ובכך מצדיקים את שלטונם המוחלט. הוא פרעה שאמר: "לי יארי ואני עשיתני" (יחזקאל כט ג) וכך גם נבוכדנצר שאמר: "אעלה על בְּמִתִּי עֵב אֲדַמָּה לְעֵלְיוֹן" (ישעיהו יד יד), סנחריב ועוד. ביהדות לעומת זאת, האלוהות מתקיימת על גבם של הצדיקים - הם נושאי בשורת האמונה באל וממליכים אותו עליהם. ודווקא בשל כך יש בכוחם כביכול להפך את גזרותיו של מי שמתקיים עליהם. ראה שוב במדרש הגדול בראשית טו א שהדרשה שהצדיק מושל בקב"ה פותרת את הבעיה של "שתי רשויות" שלכאורה עשויה לעלות מהפסוק: "אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל". אבל האם אין כאן הליכה על חבל דק? איזה הוא האדם שיכול לחשוב את עצמו כצדיק שגזרותיו יחייבו את הקב"ה? האם הציבור לא יכול לטעות ולייחס לצדיק הזה כוחות נסתרים ולהאלהה אותו? שהרי פשיטא שהצלחת הצדיק בפעם מסוימת איננה ערובה להצלחתו גם בעתיד. ואיפה איסור "לא תנסו"?

¹² המקרה אולי המפורסם ביותר של צדיק גוזר והקב"ה מקיים הוא זה של חוני המעגל (לצד בעלי מופת אחרים כר' חנינא בן דוסא) וכבר הרחבנו לדון בו בדברינו **סיפור חוני המעגל – עיון מחדש** בשמיני עצרת. אלא שמעשה זה זכה לביקורת של שמעון בן שטח שבגמרא ברכות יט ע"א מתוסף לה גם איום בנידוי: "שלח לו שמעון בן שטח לחוני המעגל: צריך אתה להתנדות, ואלמלא חוני אתה גוזרני עליך נדוי, אבל מה לעשות וכו' ". ויש לשים לב גם לדבריהם של אנשי לשכת הגזית (חברי הסנהדרין) - שהיא תוספת של ברייתא על הנוסח במשנה - שאמנם משבחים את מעשיו של חוני המעגל שהוא בבחינת צדיק שגוזר והקב"ה מקיים את דבריו. אבל בדרשה שלהם על הפסוק: "ותגזור אמר ויקם לך וכו' " מודגש דווקא מוטיב התפילה, תוך התמקדות בחצי השני של הפסוק: "ועל דרכיך נגה אור". תפילה איננה השבעה (ועוד בשם הגדול!) כפי שעשה חוני המעגל. תפילה באה ממקום של צניעות ונמיכות קומה - "ממעמקים" - בידיעה ברורה שהיא יכולה להיענות וגם לא להיענות ושי" **אין הבטחה לצדיק בעולם הזה** (דברינו בפרשת ויצא). ראה בהמשך הגמרא בתענית שם תפילותיהם של מורידי גשם למיניהם שחלקם נענו (כשני נכדיו של חוני המעגל: אבא חלקיה וחנן הנחבא) וחלקם לא נענו (רבי, רבא, רב נחמן, רבי חמא בר חנינא ועוד). ראה בפרט שם בדף כה ע"א הסיפור על לוי שגזר תענית ולא בא הגשם ופנה בתפילה עזה שהגמרא מכנה תחת דברים ואמר: "ריבוננו של עולם! עליית וישבת במרום ואין אתה מרחם על בניך?". או אז בא הגשם אבל לוי נענש על דיבור זה ונעשה צולע. ובזוהר כרך ב (שמות) פרשת שמות טו ע"א בהקשר לירידת גשמים חוזרת הדרשה על "מושל באדם צדיק מושל יראת אלהים, הקב"ה מושל באדם ומי מושל בהקב"ה צדיק דאיהו גוזר גזרה והצדיק מבטלה", אבל מיד לאחריה בא ההמשך: "תנן אמר ר' יהודה: אין לך דבר בחביבותא קמי קודשא בריך הוא כמו תפלתן של צדיקים. ואף על גב דניחא ליה, זמנין דעביד בעותהון זמנין דלא עביד".

מסכת סוטה דף יב עמוד א – עמרם גוזר ומרים מבטלת

"וילך איש מבית לוי" - להיכן הלך? אמר רב יהודה בר זבינא: שהלך בעצת בתו. תנא: עמרם גדול הדור היה, כיון שגזר פרעה הרשע "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו", אמר: לשוא אנו עמלין! עמד וגירש את אשתו, עמדו כולן וגירשו את נשותיהן. אמרה לו בתו: אבא, קשה גזירתך יותר משל פרעה. שפרעה לא גזר אלא על הזכרים, ואתה גזרת על הזכרים ועל הנקיבות! פרעה לא גזר אלא בעולם הזה, ואתה בעולם הזה ולעולם הבא! פרעה הרשע, ספק מתקיימת גזירתו ספק אינה מתקיימת, אתה צדיק בודאי שגזירתך מתקיימת, שנאמר: "ותגזר אומר ויקם לך!" עמד והחזיר את אשתו, עמדו כולן והחזירו את נשותיהן.¹³

אגדת בראשית (בובר) פרק כב – אברהם בסדום

"חלילה לך מעשות כדבר הזה וגוי" (בראשית יח כה). בשר ודם אומר להקב"ה חלילה? זהו שאומר הכתוב: "אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל וגוי" (שמואל ב כג ג) ... אמר דוד: בואו ושמעו מה אמר הקב"ה ... אמרו לו ישראל: מה אמר לך? אמר להן: "צור ישראל מושל באדם" - צדיק מושל יראת אלהים" ... שהקב"ה גוזר דבר ביראתו והצדיקים. מושלים ביראתו. והאיך הקב"ה עומד ביראתו להפוך ה' הכרכים, ואברהם הצדיק מושל ביראתו והתחיל אומר: למה אתה עושה כך? שנאמר: "חלילה לך" - "צדיק מושל יראת אלהים".¹⁴

ירושלמי מסכת סנהדרין פרק י הלכה א – העמדת הנבואה במבחן

באותה שעה אמר קרח: אין תורה מן השמים ולא משה נביא ולא אהרן כהן גדול. באותה השעה אמר משה: ריבון כל העולמים, אם נברא לארץ פה מששת ימי בראשית הרי מוטב; ואם לאו, ייברא לה מעכשיו: "ואם בריאה יברא ה'".¹⁵ אמר רבי שמעון בן לקיש: שלושה כפרו בנבואתן מפני פונרייה¹⁶ ואלו הן: משה ואלהיו ומיכה.¹⁷ אמר: "אם כמות כל האדם ימותון אלה". אליהו אמר: "ענני ה' ענני וידעו העם הזה" ואם לאו - "ואתה הסיבות לבם אחורנית". מיכה אמר: "אם שוב תשוב בשלום לא דיבר ה' בי".¹⁸

¹³ כך גם במדרש אגדה (בובר) שמות פרשת שמות פרק ב פסוק א. השימוש בפסוק "ותגזר אומר ויקם לך" בדרשה זו שונה מהנ"ל שהרי הקב"ה לא גזר כאן, רק פרעה (אלא אם תאמר מצוות פרו ורבו), אך הבאנו דרשה זו להראות שגזירת הצדיק שמתקיימת גם כנגד גזירת הקב"ה היכולה לבטלה, בטלה ונעלמת מול מילים פשוטות של נערה חכמה. גזרת הצדיק איננה עומדת מעל כל ביקורת והגיון פשוט. וכבר התקשו חז"ל במעשה אליהו בהר הכרמל ודבריו שם וגדרו אותם בכלל עת לעשות לה' הפרו תורתך. ראה דברינו בנושא זה במגילת רות.

¹⁴ הנה גם אברהם בחברת הצדיקים המושלים כביכול בקב"ה בעת שהוא עומד ומפגיע בדבריו כנגד הרס חמשת ערי סדום. ראה דברינו חלילה לך מעשות כדבר הזה בפרשת וירא. אלא שמשילתו של אברהם בקב"ה לא התבטאה במקרה זה בביטול הגזירה, רק בדיבור עצמו. (ומי שהציל עיר אחת מחמשת ערי הכיכר היה דווקא לוט).

¹⁵ ראה מסכת אבות פרק ה משנה ו: "עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות ואלו הן: פי הארץ ופי הבאר ופי האתון והקשת והמן והמטה והשמיר והכתב והמכתב והלוחות..." (עליהם מוסיפה הגמרא בפסחים נד ע"ד דברים). ראה פירוש המשניות לרמב"ם על משנה זו שמדגיש שהמיוחד בדברים אלה הוא שהם נבראו בערב שבת בין השמשות, אבל כל הניסים והמופתים "הושמו בטבע הדבר אשר נעשו בו בראשית העשות". הרמב"ם לשיטתו שאין ניסים שנוגדים את טבע העולם (השווה אמירה זו לדבריו של ר' יוסף אלבו בספר העיקרים, הערה 8 לעיל). אבל מלשון הירושלמי משתמע שדרישת משה היא כ"כ חזקה שהיא חייבת להיענות, גם אלמלא היה פי הארץ נברא וגם אילו לא הושם בטבע. משה פועל כנגד טבעו של עולם. ואיך יפרש הירושלמי את "ואם בריאה יברא ה' של משה? לא כ"אם" של אולי כן אולי לא, אלא כ"אם" של התנאה. אני משה מציב לפניך הקב"ה תנאי ברור להמשך שליחותי!

¹⁶ מילון Jastrow מפרש מילה זו (מקורה ביוונית) במשמעות של שפלות, השפלה. ויש שמפרשים מלשון פניה, הסרה. ואותנו מעניין המשפט "כפרו בנבואתם" שנשמע קשה ויש לפרשו כהעמדה במבחן (הכחשה?).

¹⁷ הכוונה כאן לנביא מיכיהו בן ימלה, לא לנביא מיכה שבתרי עשר, אשר מזהיר את אחאב מלך ישראל ויהושפט מלך יהודה נגד יציאה למלחמה עם ארם באומרו: "ויאמר ראיתי את כל ישראל נפצים אל ההרים כצאן אשר אין להם רעה ויאמר ה' לא אדנים לאלה ישוּבו איש לבייתו בשלום". המשותף למשה, אליהו ומיכה הוא שהדיבור והפעולה הקיצונית שנקטו בה מקורם במצב שהביא לצורך בהקצנה כזו. עם ישראל נפוץ כצאן בהרים ויש צורך דחוף לעמוד בפרץ ולגלות מנהיגות.

¹⁸ ואם נחזור למדרש במדבר רבה יח יב בו פתחנו, ראה דבריו על שלושה נביאים אלה שהעמידו את נבואתם במבחן מדעת עצמם: "זה אחד משלושה נביאים שאמרו בלשון הזה: אליהו, ומיכה, ומשה. אליהו אמר: אלהי אברהם יצחק וישראל היום יודע כי אתה אלהים בישראל ואני עבדך ובדברך עשיתי את כל הדברים האלה וכו' - ואם אין אתה עונה אותי, אני אומר: ואתה הסבות את לבם אחורנית. וכן מיכה אמר לאחאב: אם שוב תשוב בשלום (מלכים א כב כח), אף אני אומר: לא דבר ה' בי (שם). וכן משה: אם כמות כל האדם ימותון אלה וגו'. אמר לו הקב"ה למשה: מה אתה מבקש? אמר לפניו: רבש"ע, ואם בריאה יברא ה'! אם בראת פה לארץ, הרי יפה. ואם לאו ... ייברא לה עכשיו פה". נראה שהעיקר חסר שם והוא השלמת דברי משה, מה יקרה אם לא תפתח האדמה את פיה ולא תתקיים דרישתו התקיפה, הוא הפסוק שהבאנו בראש הדף: "אם כמות כל האדם ימותון אלה ופקדת כל האדם יפקד עליהם לא ה' שלחני". המדרש ממנהר שם לחתום במוטיב הצדיק שגוזר והקב"ה מקיים: "אמר לו הקב"ה: וכך אמרת, ותגזר אומר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור", אבל דברי משה "לא ה' שלחני" ודברי מיכה "לא דבר ה' בי" ודברי אליהו: "אתה הסיבות את לבם אחורנית" הם חזים וברורים ולא בכדי אמרו עליהם חז"ל "הטיחו דברים כלפי מעלה" (גמרא ברכות דפים לא-לב מובא בדברינו הטיחו דברים כלפי מעלה בפרשת שלח לך).

מדרש תנחומא (בובר) פרשת ואתחנן סימן ו – שישה העונות של משה

אמר לפניו: ריבונו של עולם, כל הכעס הזה עלי למה? – "על אשר לא קדשתם אותי" (דברים ל ב). אמר לפניו: עם כל הבריות אתה מתנהג במידת רחמים שנים ושלושה פעמים... ואני עון אחד נמצא בי ואין אתה מוחל לי? א"ל הקב"ה: משה, הרי עשית ששה עונות ולא גיליתי אחד מהם. בתחילה אמרת "שלח נא ביד תשלח" (שמות ד יג), "ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה והצל לא הצלת את עמך" (שמות כ ג), "לא ה' שלחני" (במדבר טז כט), "ואם בריאה יברא ה' " (במדבר טז ל), "שמעו נא המורים" (במדבר כ י), "והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים" (במדבר לב יד) – ואברהם יצחק ויעקב חטאים היו, שאמרת לבניהם כך? אמר לפניו: ממך למדתי, שאמרת "מחתות החטאים" (במדבר יז ג). אמר לו: אני אמרתי "בנפשותם" ולא "באבותם".¹⁹

מדרש תנחומא פרשת כי תבוא סימן א – שתזכה לשנה הבאה

לכך נאמר: "היום הזה ה' אלהיך מצוך לעשות את החוקים האלה" (דברים כו טז) – מה כתיב למעלה מן הענין: "השקיפה ממעון קדשך".²⁰ א"ר אבהו בשם רבי יוסי בר חנינא: בוא וראה כמה מתחטאין וכמה יש להן פתחון פה לעושי מצות. אדם יש לו עסק אצל מלכות, פעמים שהוא נותן כמה ממון עד שמגיעין אותו אצל המלך. כיון שהגיע אצל המלך, ספק עושה שאלתו ספק לא עשה. אבל הקב"ה אינו כן. אלא, יורד אדם לתוך שדהו ראה אשכול שביכר תאנה שביכר רמון שביכר מניחו בסל והולך לירושלים. ובא ועומד באמצע העזרה ומבקש רחמים על עצמו ועל ישראל ועל ארץ ישראל, שנאמר: "השקיפה ממעון קדשך וגו' ". ולא עוד, אלא שהיה אומר איני זו מכאן עד שתעשה צרכי היום הזה, שכתוב אחריו: "היום הזה ה' אלהיך מצוך לעשות". אמר ר' שמעון בן לקיש: יצתה בת קול ואמרה לו: תזכה לשנה הבאה ותביא כהיום הזה. כאדם שהוא נותן פרי חדש לחברו ואומר לו: יהי רצון שתשנה ותתן לי לשנה האחרת. א"ר חייא בר אבא: כמה מתחטאין עושי מצות לפני הקב"ה, שהקב"ה גוזר גזירה וצדיקים מבטלין אותה, שנאמר: "באשר דבר מלך שלטון ומי יאמר לו מה תעשה" (קהלת ח ד) – מי הוא? "שומר מצוה לא ידע דבר רע" – ממחה על ידו של הקב"ה. וכן בדוד הוא אומר: "אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל מושל באדם צדיק מושל יראת אלהים" (שמואל ב כג).²¹

שבת שלום

¹⁹ מדרש זה שייך לאסופת המדרשים המתארים בהרחבה רבה את תחוננו משה להיכנס לארץ ישראל ולא למות במדבר. ראה דברינו [יען לא האמתם בי](#) בפרשת חוקת וכן [כי לא העבור את הירדן הזה](#) בפרשת ואתחנן. מה שחשוב לעניינינו הוא ששניים מתוך שישה העונות בגינם לא נכנס משה לארץ (שליש!) מצויים בדברי משה בפרשתנו. ראה איך המדרש מונה את "לא ה' שלחני" ואת "ואם בריאה יברא ה'" כשני חטאים נפרדים! זו טענה כפולה כנגד משה: גזרת על האדמה שתפער את פיה מדעתך, וגם "כפרת בנבואתך" והעמדת אותה במבחן (ללא צורך). אני הקב"ה קיימתי בדיעבד את גזרתך, אבל אתה משה לא היית צריך לכתחילה להקצין כל כך. בשום מצב אין להכחיש את שליחותו של משה (שהיא אחד מיג' העיקרים) ולהעמידה בניסיון, גם לא ע"י משה עצמו. עוד יש לשים לב לסיומת מדרש זה על חטאו השישי של משה שחוזרת גם היא אל פרשת השבת: מזכירה את מחלוקת קרח והציווי של משה שכל 250 האנשים יקטירו קטורת (כאשר ברור שרק אחד ישרוד) ומתחברת עם פרשת מטות. משה מבקש למצוא צידוק לדבריו הקשים לבני גד ובני ראובן בפרשת מטות: "והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים", דרך דברי הקב"ה בפרשת השבוע: "החטאים הגֵּאֵלָה בְּנַפְשֵׁתָם". תשובת הקב"ה, שהוא דיבר על "האנשים החטאים" עצמם ואילו משה מזכיר את האבות. (וברור שהמדרש קצת מתכוון לאבותיהם של דור הבנים, לאלה שחטאו במרגלים בפרשה שעברה).

²⁰ פסוקים מפרשת בייעור מעשרות הצמודה לפרשת הביכורים, בספר דברים פרשת כי תבוא, שהמדרש משלב לעניין אחד. דרשה זו מוסיפה מקור נוסף במקרא למוטיב צדיק גוזר והקב"ה מקיים: צמד פסוקים בקהלת פרק ח. פסוק ד קובע: "בְּאִשֶּׁר דָּבַר מֶלֶךְ שִׁלְטוֹן וּמִי יֹאמֶר לוֹ מִה תַּעֲשֶׂה", ופסוק ה עונה לו: "שׁוֹמֵר מִצְוָה לֹא יִדַּע דָּבָר רָע וְעַתָּה וּמִשְׁפָּט יִדַּע לֵב חָכֵם" – הוא שיאמר למלך מה יעשה. אלא שהטון כאן רך בהרבה. כל "שומר מצווה" משפיע על "דבר מלך שלטון". אדם שמביא ביכורים לבית המקדש ואומר את ווידוי הביכורים ומזכיר את ההיסטוריה של העם (עד הכניסה לארץ) ומי שמקפיד לבער את מעשרותיו ולומר את ווידוי המעשרות בזמנו ובמקומו, הם שזוכים לברכת "השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך ישראל" – ראה דברינו בנושא זה בפרשת כי תבוא. המדרש אמנם אינו מהסס לנקוט בדיבור שמזכיר את לשון חוני המעגל: "איני זו מכאן עד שתעשה צרכי היום הזה", אבל הטון הכללי ורוח הדברים הם שונים. עשיית מצווה היא שעומדת במרכז – הנורמה, לא המעשה החריג והקיצוני. ומה הברכה שיזכה לה "שומר מצווה"? – "שתזכה לשנה הבאה", שיזכה לשוב ולהביא מפרי האדמה שיצמח בעקבות השקפת הקב"ה הטובה על עולמו, לעמוד גם בעוד שנה בבית המקדש ולומר שוב את ווידוי הביכורים ואת בקשת "השקיפה ממעון קדשך מן השמים". נראה שלדרשה זו ניתן לצרף את הדרשה ברות זוטא ב יט על מצוות צדקה שקשורה גם היא בצדיק שמבטל מלמטה את גזירת הקב"ה מלמעלה (שהקב"ה גזר עניות על אותו איש ונותן הצדקה מהפך את הגזרה, ראה הוויכוח בין רבי עקיבא וטורנוסרופוס בגמרא בבא בתרא דף י). ובמעט המקום שנותר נזכיר גם את מדרש שמות רבה טו כ על קידוש החודש שגם שם בית הדין גוזר כביכול על הקב"ה את לוח השנה: "באותה שעה יצא אור מבית המדרש ובא לפניו והיו יודעים שנתרצה להם האלהים, שנאמר: זרח בחשך אור לישירים. מה שהן גוזרין הקב"ה מסכים עמהם, שנאמר: אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי. ישתבח שמו של הקב"ה שהבריות גוזרין והוא מסכים, שנאמר: צדיק מושל ביראת אלהים".

מחלקי המים

מים אחרונים: פרפראות על כח הגזירה של הצדיק או הנביא. ראו בראשית רבה עח ב פרשת וישלח על יעקב שאילץ את המלאך איתו נאבק לברך אותו ומתוך כך גם לגלות לו שיתווסף לו השם ישראל. המלאך מסרב לברך את יעקב ולגלות לו את השם ישראל וטוען: "מלאכי השרת על ידי שגלו מסטורין של הקדוש ברוך הוא נדחו ממחיצתן מאה ול"ח שנה, אשמע לך ואדחה ממחיצתי!". אבל כאשר יעקב לא מוותר ואומר למלאך: "לא אשלחך כי אם ברכתני", באה הדרשה הבאה: "בסוף אמר (המלאך): אני מגלה לך, אם אומר לי הקדוש ברוך הוא למה גלית לו? אני אומר לפניו: ריבוננו של עולם, נביאך גוזרין גזירות ואין אתה מבטל גזירתך, ואני הייתי יכול לבטל גזירתם?".